

9-тақырып. ҚР салық құқығының негіздері.

Салық құқығы ұғымы, пәні және жүйесі. Салық ұғымы. Мемлекеттің салық қызметі. Қазақстан Республикасындағы салықтар жүйесі. Салық заңдарын бұзушылық үшін заңдық жауапкершілік.

Салықтық құқық - заңды және жеке тұлғалардан біржақгы өктем, қайтарылмайтын негізде, заң жүзінде белгіленген салықтар мен басқа да міндетті төлемдерді ақшалай түрде бюджетке алу кезінде туындайтын салықгық қатынастарды реттейтін құқықгық нормалардың жиынтығы. Салықтық құқық мемлекеттің салықтық қызметінің барысында пайда болатын қоғамдық қатынастар әрі оның пәні болып табылады.

Қазақстан Республикасының нарық экономикасына бағытталып негізделген қатынастарға көшуіне, сондай-ақ салық салу аясындағы мәселелердің маңызды және әлеуметтік-экономикалық процесстерге ықпалын тигізетін құралға айналуына байланысты салықтық қатынастардың рөлі арта түсуде.

Салық қатынастары салықты және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдерді белгілеу, енгізу және есептеу мен төлеу тәртібі жөніндегі билік қатынастарын, мемлекет пен салық төлеуші арасындағы салық міндеттемелерін орындауға байланысты қатынастарды реттейді.

Осыған орай, қандай да болмасын мемлекеттің атқаратын қызметінің ең маңызды, басты түрі - мемлекеттік кіріс. Сол мемлекеттік кірістердің ең негізгілері: **салықтар және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер.**

Олар қалыптастыру және алыну тәртібіне байланысты төмендегі түрлерге бөлінеді:

А. Салықтар. Корпорациялық және жеке табыс салықтары, қосылған құн салығы, акциздер, жер қойнауын пайдаланушылардың салықтары мен арнаулы төлемдері, әлеуметтік, жер, көлік құралдары мен мүлік салығы.

Ә. Алымдар. Заңды тұлғаларды, жеке кәсіпкерлерді, жылжымайтын мүлікке құқықтарды және олармен жасалған мәмілелерді, радиоэлектрондық құралдарды және жиілігі жоғары құрылғыларды, механикалық көлік құралдары мен тіркемелерді, теңіз, өзен кемелері, шағын көлемді кемелерді, азаматтық әуе кемелерін, дәрі-дәрмек құралдарын мемлекеттік тіркеуден өткізгені үшін алынатын алымдар; автокөлік құралдарының ҚР аумағы арқылы жүру алымы; аукциондардан алынатын алым; елтаңбалық алым; жекелеген қызмет түрлерімен айналысу құқығы үшін алынатын лицензиялық және телевизия мен радио хабарларын тарату ұйымдарына радиожілілік спектірін пайдалануға рұқсат бергені үшін алынатын алымдар.

Б. Төлемақылар. Жер учаскелерін, жер бетіндегі көздердің су ресурстарын, қоршаған ортаны ластағаны, жануарлар дүниесін, орманды, ерекше қорғалатын табиғи аумақтарды, адиожілілік спектірін, кеме жүретін су жолдарын пайдаланғаны, сыртқы (көрнекі) жарнаманы орналастырғаны үшін алынатын төлемақылар.

В. Мемлекеттік баж. Мемлекеттік баж.

Г. Кеден төлемдері. Кеден бажы, кеден алымдары, төлемақы және алымдар.

Салықтар дегеніміз - жалпы мемлекеттік қажеттіліктерді қанағаттандыру мақсатында, мемлекеттің жоғары өкілді органы қабылдаған нормативтік кесімнің негізінде, сондай-ақ заңда белгіленген мөлшерде және уақытта, заңды және жеке тұлғалардан міндетті түрде қайтарылмайтын және ақысыз негізде бюджетке алынатын ақшалай төлемдер. Ал алымдар, төлемақылар мен баждар заңды және

жеке тұлғаларға көрсеткен белгілі бір қызметтері үшін мемлекеттік өкілетті органдардың алатын төлемдері.

Салықтардың қалыптасқан түрдегі үш функциясы бар:

1. Фискалдық - салықтардың және басқа да міндетті төлемдердің бюджетке толығымен және уақытылы мерзімде түсіп отыруын қамтамасыз етеді.

2. Қайта бөлу - әртүрлі шаруашылық субъектілерінің табыстарының белгілі бөлігін мемлекет пайдасына қайта бөлу қызметі.

3. Салықтық реттеу - салық нарықтарының мөлшерін өзгерту, салық түрлерін азайту және негізделген салық жеңілдіктерін енгізу арқылы немесе ынталандыру функциясы.

Салық қызметі деп мемлекет қазынасын қалыптастыру мақсатында жүзеге асырылатын мемлекеттік қызметті айтады. Бұл қызмет салықтарды және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдерді белгілеу, оларды мемлекет кірісіне алу, салықтық реттеу және бақылау арқылы атқарылады.

Салықтық құқықтың **дерек көздері** болып 2001 жылдың маусымының 12 жұлдызында қабылданған Қазақстан Республикасының **Салық кодексі**, салық мәселері жөнінде қабылданған Қазақстан Үкіметінің қаулылары және т. б. есептеледі.

Төменде салықтардың әрқайсысына қысқаша жеке тоқталып, қарастыра отырып жалпы сипаттамасын береміз.

1. Корпорациялық табыс салығы. Бұл салықтың төлеушілері Қазақстан Республикасының **резидент заңды тұлғалары** (ұлттық Банк пен мемлекеттік мекемелерден басқа), сондай-ақ елімізде қызметін тұрақты мекеме арқылы жүзеге асыратын немесе Қазақстан Республикасындағы көздерден табыс алатын резидент емес заңды тұлғалар болып табылады.

Объектілері салық салынатын, төлем көзінен салық салынатын табыс пен резидент емес заңды тұлғаның таза табысы. Жылдық жиынтық табыс пен шегеріс жасау арасындағы айырма ретінде есептелген табыс осы салықтың салық салынатын табысы болып табылады.

Жылдық жиынтық табысқа салық төлеушінің табыстарының барлық түрлері, соның ішінде: тауарларды (жұмыстардан, қызметтер көрсетуден) өткізуден түсетін табыс пен мүлікті жалға беруден түскен табыстар, үлеспайдадан (дивиденттер), ұтыстар, сыйақылар және т. б. жатады.

Корпоративтік салықты есептегенде төлеушілердің жылдық жиынтық табысынан пайыздар, күмәнді борыштар, резервтік қорларға аударымдар мен амортизациялық аударымдар, жөндеуге жұмсалған шығыстар және т. б. (СК 92 - 114 баптары) шегерімге жатады.

Ставкалары. Салық төлеушілердің салық салынатын табысынан 30 %, негізгі өндіріс құралы жер болып табылатын салық төлеуші 10%, ал резидент еместерден 15 % салық ұсталады.

Күнтізбелік жыл корпорациялық табыс салығы үшін салық кезеңі болып табылады. Салық төлеушілер корпорациялық табыс салығын телеуді өзінің тұрып жатқан орны бойынша (ағымдағы айдың 20-шы жұлдызынан кешіктірмей) жүзеге асырады.

2. Жеке табыс салығы. Салық Кодексінің 141 бабына сәйкес жеке тұлғалар жеке табыс салығының субъектілері болып табылады, ал объектілеріне төлем көзінен салық салынатын және төлем көзінен салық салынбайтын табыстар жатады.

Жеке тұлғалардың табыстарының мынадай түрлеріне салық салынбайды:

- еңбекақы төлеуге байланысты төлемдерді қоспағанда, Қазақстан Республикасының заңдарында белгіленген мөлшерде мемлекеттік бюджет қаражаты есебінен төленетін атаулы әлеуметтік көмек, жәрдемақылар мен өтемдер;
- балаларға және асырауындағы адамдарға алынған алименттер;
- лотерея бойынша 5 айлық есептік көрсеткіш шегіндегі ұтыстар;
- әскери қызметшілер мен ішкі істер органдарының қызметкерлері әскери қызмет-міндеттерін орындауға байланысты алатын төлемдері;
- білім беру орындарында оқитындарға ҚР заңдарында белгіленген мемлекеттік стипендияларға арналған мөлшерде төленетін стипендиялар және СК 144 бабында көрсетілген салық салуға жатпайтын басқа да төлемдер.

Салық төлеушінің төлем көзінен салық салынатын табыстарына: қызметкердің табысы, біржолғы төлемдерден алынған табыс, жинақтаушы зейнетақы қорларынан берілетін зейнетақы төлемдері, дивиденттер, сыйақылар, ұтыстар түріндегі табыс, стипендиялар мен жинақтаушы сақтандыру шарттары бойынша табысы, ал төлем көзінен салық салынбайтын табыстарына мүліктік табыс, жеке кәсіпкердің салық салынатын табысы мен адвокаттар мен жеке нотариустардың табысы жатады.

Жеке табыс салығын есептеу кезінде қызметкердің төлем көзінен салынатын табысын анықтау кезінде салық жылы ішіндегі әрбір ай үшін шегерімге айлық есептік көрсеткіш мөлшеріндегі, асырауындағы әрбір отбасының мүшесіне айлық есептік көрсеткішіндегі сомалар мен жинақтаушы зейнетақы қорларына төленетін міндетті төлемдер жатады.

Осы Салық кодексінің 171 бабына сәйкес төмендегі табысы бар резидент салық төлеушілер салық жылынан кейінгі жылдың 31 наурызына дейін декларация табыс етуі тиіс: төлем көзінен салық салынбайтын табысы бар адамдар; тұрғын үй салумен осындай құрылыс үшін құрылыс материалдарын сатып алуды қоспағанда, салық жылында 2000 айлық есептік көрсеткіштен жоғары сомаға біржолғы ірі сатып алуды іске асырған салық төлеушілер, Қазақстан Республикасы шегінен тыс жерлерден табыс алатын және шетелдік банктердегі шоттары бар жеке тұлғалар, мерзімді әскери қызметін өтеп жүргендерді қоспағанда, мемлекеттік қызметшілер үшін көзделген заң нормаларын қолданылатын адамдар, Қазақстан Республикасы Парламентінің депутаттары мен судьялары.

3. Қосылған құн салығы. Қосылған құн салығы - тауар өндіру, жұмыс орындау немесе қызмет көрсету мен олардың айналым процесінде қосылған құн өсімінің бір бөлігін бюджетке аударымы, сондай-ақ Қазақстан Республикасы аумағына тауар импорттау кезінде жасалатын аударым.

Субъектілері - заңды және жеке тұлғалар, ал салық салынатын айналым мен салық салынатын импорт қосылған құнға салық салу **объектісі** болып табылады.

Ставкасы салық салынатын айналым мөлшерінің 16 %-дан болады және (түсті және қара металдар сынығының экспортын қоспағанда) экспортқа тауар өткізу бойынша айналымға және халықаралық тасымалдарға байланысты орындалған жұмыстарға, көрсетілген қызметтерге нөлдік ставка бойынша салық салынады.

4. Акциздер. Акциздер дүние жүзіне кеңінен тараған салықтардың бір түрі болып табылады. Акциздер көбінесе, халық тұтынатын бірінші кезектегі тауарлардың бағасына немесе көрсетілетін қызметтердің тарифіне енгізіледі.

Акциздер - тауар бағасына, орындалатын жұмыстар мен көрсетілетін тарифіне енгізілетін, нақты ставкаларын Қазақстан Республикасының Үкіметі белгілеп бекітетін, міндетті төлемдер.

Акцизделенетін тауарлар - осы тауарларды жасау кезінде пайдаланылған материалдар мен шикізаттардан өндірілген және ҚР аумағына әкелінген импортталатын тауарлар болып табылады. **Акцизделенетін тауарларға мыналар жатады:**

1. Спирттің барлық түрлері. .
2. Алкоголь өнімі.
3. Темекі бұйымдары.
4. Құрамында темекі бар басқа бұйымдар.
5. Бекіре және қызыл балық уылдырықтары.
6. Алтыннан, платинадан немесе күмістен жасалған зергерлік бұйымдар.
7. Бензин (авиациялық бензинді қоспағанда), дизель отыны.
8. Жеңіл автомобильдер (арнайы мүгедектерге арналған, қолмен басқарылатын автомобильдерден басқа).
9. Атыс және газ қарулары (мемлекеттік билік органдарының қажеттіліктері үшін алынатындарынан басқа).
10. Газ конденсатын қоса алғанда, шикі мұнай.

Қызметтің акцизделенетін түрлері:

1. Ойын бизнесі.
2. Лотереяны ұйымдастыру мен өткізу.

Ставкалары. Акциз ставкаларын Қазақстан Республикасы Үкіметі бекітеді және тауар құнына пайызбен және заттай нысандағы өлшем бірлігіне абсолюттік сомада белгіленеді. Ойын бизнесіне бірыңғай ставка орнатуға жергілікті өкілді органдарға да құқық берілген.

Жоғарыда аталған тауарлар мен қызметке төленетін акциз операция жасалған күннен кейінгі оныншы күннен кешіктірілмей бюджетке аударылуы тиіс.

5. Жер салығы. Жеке меншік, тұрақты жер пайдалану және бастапқы өтеусіз уақытша жер пайдалану құқығындағы салық салу объектілері бар жеке және заңды тұлғалар **жер салығын төлеушілер** болып табылады.

Ставкалары:

ауылшаруашылық мақсатындағы жерлерге салынатын жер салығының базалық ставкалары 1 гектарға есептеліп белгіленеді және топырақтың сапасы (бонитет) 329 баптағы кесте бойынша сараланады;

1. жеке тұлғаларға өзіндік (қосалқы) үй шаруашылығын, бағбандық және саяжай құрылысын жүргізу үшін қора-қопсы салынған жерді қоса алғанда, берілген ауылшаруашылық мақсатындағы жерлерге, базалық салық ставкалары мынадай мөлшерде белгіленеді:

а. көлемі 0,50 гектарға дейін қоса алғанда - 0,01 гектар жер үшін 20 теңге;

б. көлемі 0,50 гектардан асатын алаңға - 0,01 гектар үшін 100 теңге;

2. үй іргесіндегі жер учаскелеріне мынадай базалық салық ставкалары бойынша салық салынуы тиіс:

в. Астана, Алматы және облыстық маңызы бар қалалар, мысалы көлемі 1000 шаршы метрге дейін қоса алғанда - 1 шаршы метр үшін 0,20 теңге, ал басқа елді мекендерге көлемі 5000 шаршы метрге дейін қоса алғанда - 1 шаршы метр үшін де 0,20 теңге және т.с.с.

Жергілікті өкілді органдардың шешімі бойынша 5000 шаршы метрден асатын жер учаскелеріне салық ставкалары 1 шаршы метрі үшін 1,00 теңгеден 0,20 теңгеге дейін төмендетілуі мүмкін. Бұлардан басқа заңда елді мекендер, өнеркәсіп жерлеріне, елді мекендер шегінде орналасқан өнеркәсіптер жерлеріне, ерекше қорғалатын табиғи аумақтардың, орман, су қоры жерлеріне, автотұрақтар, автомобильге май құю

станцияларына және базарлар орналасқан жер учаскелеріне салық ставкалары қарастырылған.

Басқа салықтардың түрлері төмендегі кестеде берілген:

Салық түрі	Субъектісі	Объектісі	Ставкасы	Төл мерзімі
Көлік құралдарына салынатын салық	көлік құралдары бар заңды және жеке тұлғалар	мемлекеттік тіркеуге жататын көлік құралдарының барлық түрі	двигатель қуаты, көлеміне қарай айлық есептік көрсеткіштен	салық кезеңінің 1 шілдесіне дейін
Мүлік салығы	меншік иесі болып заңды және жеке тұлғалар	негізгі өндірістік және өндірістік емес құралдар, тұрғын үйлер және т.б.	Заңды т. мүліктің жылдық құнынан 1 пайыз, жеке тұлғалар 0,1 ден жоғары (365 бап)	Салық кезеңінің 1 тамызына дейін
Әлеуметтік салық	заңды тұлғалар, жеке кәсіпкерлер, жеке нотариустар, адвокаттар	еңбекақы қорынан төлейтін төлемдер және т.б. (316 бап)	21 пайыз, ал жеке кәсіпкерлер, жеке нотариустар, адвокаттар өздері үшін 3, қызметкерлері 2 (317 бап)	есепті айдың 15 кешіктірілмей
Жер қойнауын пайдаланушыларға салық салу: 1. Үстеме пайда салығы. 2. Арнаулы төлемдер (бонус, роялти және т.б.)	279-314 баптар			

Инвестициялық қатынастардың құқықтық негіздері Қазақстан Республикасының инвестициялар туралы заңдары Конституцияға негізделеді, ҚР 2003 жылғы қаңтардың 8-де қабылданған “Инвестициялар туралы” Заңымен, өзге де нормативтік-құқықтық кесімдермен реттеледі. Аталған кесімдер елдегі инвестицияларға байланысты қатынастарды реттейді, инвестицияларды ынталандырудың, құқықтық және экономикалық негіздерін айқындайды, инвесторлардың құқықтарын қорғауға кепілдік береді, инвестицияларды мемлекеттік қолдау шараларын, инвесторлар қатысатын дауларды шешу тәртібін белгілейді.